

EEN VERKLARING DOOR ANTHONY VAN RIEBEECK ALS SCHEEPSCHIRURGIJN IN 1636

Wij weten maar weinig van Jan van Riebeecks vader Antony. Het staat vast, dat hij met zijn gezin in 1622 van Culemborg is verhuisd naar Schiedam, van het stille Gelderse landstadje naar de bedrijvige vissers- en handelstad aan de Nieuwe Maas. Zijn zoon Jan was toen drie jaar oud. Waarschijnlijk hoopte Anthony in Schiedam een betere loopbaan dan in Culemborg te vinden. Hij werd er chirurgijn van de Schotse brigade, een soort vreemdelingenlegioen van Britten in dienst van de Nederlandse republiek, dat te Schiedam in garnizoen lag. Het heeft de Republiek bekende officieren geleverd, zoals kapitein J. G. Stedman in Suriname en kolonel R. J. Gordon in de Kaapkolonie. Ook heeft Anthony een reis of enige reizen als chirurgijn op een walvisschip naar de Noordelijke IJsee gedaan, voordat hij in dienst van de West-Indische Compagnie naar Brazilië vertrokken is.

De walvisvangst in de Noordelijke IJsee vanaf landstations was het wettelijk monopolie van de geöctrooieerde Noordsche of Groenlandsche Compagnie van 1614 tot en met 1642. Deze was een kartel van walvisrederijen, kamers genoemd en gevestigd in de voornaamste havensteden der Nederlandse republiek, onder andere te Amsterdam, Rotterdam en Delft, dat schepen vanuit Delfshaven uitreedde. In Schiedam was geen kamer gevestigd en eerst na afloop van het octrooi der Noordsche Compagnie in 1642 zijn Schiedamse reders zelfstandig aan de walvisvaart gaan deelnemen. Maar tussen 1614 en 1642 hebben blijkbaar naburige kamers, met name die te Rotterdam en Delft, bij gelegenheid commandeurs (d.z. hier gezagvoerders van walvisschepen) en lager personeel in Schiedam gehuurd en mogelijk schepen daar gecharterd. Zij hebben Anthony van Riebeeck voor ten minste één reis in dienst genomen.

Het is zeer wel mogelijk, dat Jan het chirurgijnsvak bij zijn vader heeft geleerd als leerling of onderchirurgijn op een van deze reizen om de Noord zijn vader heeft vergezeld. Dat werd vaker gedaan. Een andere scheepschirurgijn, Nicolaus de Graaff, deelt mede, dat hij in 1663 zijn zoon Johannes als "derde meester" (d.i. onder-chirurgijn) heeft meegenomen op een reis naar de Middellandse Zee.¹ Later heeft Jan van Riebeeck van zijn ervaring op de walvisvaart melding gemaakt in zijn memorie aan de kamer Amsterdam der Vereenigde Oost-Indische Compagnie, waarin hij de stichting van een verversingspost aan de Tafelbaai aanbeval. Hij heeft deze ervaring waarschijnlijk niet opgedaan tussen zijn terugkeer uit de Oost in 1648 en zijn uitreis naar Zuid-Afrika in 1651, hoewel men dat vroeger heeft verondersteld, maar vóór zijn eerste uitreis naar Oost-Indië in 1639. Zijn ervaring verhoogt de betekenis van zijn vaders reizen op de walvisvaart voor de historicus.

J. C. M. Warnsinck (red.), *Reisen van Nicolaus de Graaff gedaan naar alle gewesten des Werelds, beginnende 1639 tot 1687 inclus;* Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging, deel 33, M. Nijhoff, 's-Gravenhage 1930, blz. XXV.

Op 11 oktober 1636 verscheen Meester (d.i. heelmester of chirurgijn) Anthony van Riebeeck, oud ongeveer 48 jaar, voor een der schepenen van Schiedam om een verklaring af te leggen op verzoek van een mede-schepeling, de spekkapper Joris Davitsz, wonend te Rotterdam. Het betrof een voorval op de reis van het schip, waarop de Schiedammer Maximiliaen Rutten commandeur was. De reder van dit walvisschip was een der kamers van de Noordsche Compagnie, waarschijnlijk die te Rotterdam of anders Delft. De reis ging naar Spitsbergen, waar de kamers elk hun eigen traankokerij en opslagplaats met onderdak voor hun landpersoneel hadden.

Anthony's verklaring is die van een scheepschirurgijn en handelt zoals gebruikelijk over verwondingen en wondbehandeling aan boord. Een ruzie-achtige schepeling, Cornelis Arentz Bont, heeft zijn mes (opsteker) getrokken tegen Joris Davitsz, deze heeft hem met een schop (graaf) op het hoofd geslagen, de "meester" heeft de hoofdwond genezen, maar Bont is later ziek geworden door weer ruzie te maken, heeft "vuur in zijn botten" (een onbekende kwaal) en scheurbuik opgedaan en is op 16 september 1636 aan boord overleden, aldus getuigt Anthony ter ontlasting van Joris Davitsz van schuld aan Bonts overlijden. Er staat helaas geen handtekening van Anthony onder dit document, dat kennelijk een afschrift is.

De fotokopie en het transcript van Van Riebeecks verklaring, alsmede inlichting over zijn commandeur Rutten heb ik ontvangen van de heer A. C. de Voogd van der Straaten, beambte bij het gemeentearchief te Schiedam; hiervoor betuig ik hem graag mijn dank.

C. de Jong.

Afschrift

Gemeente-archief Schiedam, Oud Rechterlijk Archief Inventarisno. 578

Certificatieboek, blz. 339-340

Den IIe(n) Obtobris Anno 1636

Ten versoucke van Joris Davitsz, jegenwoordich wonende tot Rotterdam ende voor speckcapper gediend hebbende onder de Noortsche Compagnie op de voorleden affgel(eg)de reyse tot Spitsbergen op den schepe van Maximiliaen Rutten van Schiedam, Compareerde M(eeste)r Anthony van Rybeeck, out ontrent XLVIII jaeren, geweest chirurgijn op den voorsz(egden) schepe, dewelcke bij solempnelen eede hem tot dien eynde gestaeft ende affgenomen verclaert, getuycht ende gedeposeert heeft waerachtig te sijn, dat hij deposant metten voorsz. schepe tot Spitsbergen voorsz. gearriveert sijnde (ende naerdatsijluyden aldaer eenigen tijt hadden geweest) is tusschen Cornelis Arentsz Bont ende eenen Claes Abramsz tot meermaelen questie ontstaen, hetwelcke eyntelijck den requirant mishagende als trachtende tot vrede ende eenicheyt de voornoemde parthiën daertoe heeft soucken te vermanen ende insonderheyt den voornoemden Cornelis Arentsz Bont aenspreckende heeft deselve vermaninge oft aensprecken verworpen ende in plaetse van danckbaer-

heyt met een e(u)vel gemoed ende vele vyleyne woorden sijn mes of opsteecker op hem requirant getrocken, invouge dat hij requirant geoetsaect wesende sijn lijff te verweren e(e)n schop (die hij in de hand was hebbende) tot resistentie van't quaet voornemen van de(n) voornoemde(n) Bont heeft moeten gebruycken, gevende de(n)selve(n) een slach daermede op't hoofft, waerdoor deselve Bont eenichsints in't hoofft is gequetst geworden, van welcke quetsuyre hij deposant den voornoemden Bont volcomentlijk heeft genesen ende gecureert in den weecken daernaer, in vouge dat deselve wederom sijnen dienste met arbeyden ende wercken weder langhe was doende als voordien;

Verklarende wijders sijluyden deposanten, dat de voornoemde Bont naerder (gecureert sijnde) met den geseyde(n) Claes Abramsz andermael in querele geraeckt sijnde sijn selven daerdeur seer heeft geforseert, waernaer ontrent acht weecken geleden hij deposant mett(en) voorsz. schepe sijnde op't wederomcomen nae 't Vaderlant, soo is't, dat de voornoemde Bont niet alleenlijk is besocht geweest met 't vuyr in sijn botte(n) maer bovendien het scheurbuyck sulcx heeft gehad, dat deselve daarvan ende door desselfs onachtsaemheyte ende wanhavenste* (naer sijns deposants vuyterste oordeel) opten XVIen Septembris binnen scheepsboort is overleden;

Allegerende tot redenen van wetenschappe over ende bij alle hetgunt bij hem deposant hier voorsz. is verclaert selfs present ende tegenwoordich te sijn geweest, Ende oversulcx etcetera — Soo waerachtich etcetera.

Verleden (voor Adriaen Hoochmoet, schepen).

* wangedrag(?)